

په‌سه‌ندنی میژووی
واتای ووشه‌و دهوری له دهوله‌مه‌ندکردنی
زماندا

« ووشه‌وانی »

دوکتور نه‌سیرین نه‌خوری

شپوهیهی خواره‌وه.

دل: له ووشه‌ی ناساده‌دا

«داریزراو، لیکدراو»

دلدار: ناوو‌ئاوه‌لناونکی داریزراوه: له:

دل + پاشگری «دار» که به‌واتای (خواه‌ن)ه پیکهاتووه.

پاشگری «دار» پاشگریکی دیارو باوو‌ئاشکرایه له

کوردیدا بو‌نمونه‌سه‌رنج‌بده. بالدار (خواه‌ن بال -

ته‌یروتیوور، بالنده، زامدار، عه‌له‌مدار، بریندار،

زماندار هتد.

دار - ناویشی پروانه

دار

ناو پاشگر به واتای «خواه‌ن»

دره‌خت داری ووشک

(دارو دره‌خت)

(جوته ووشه) داری سووتاندن

دلدار - دلداری: خو‌شه‌ویستی.

● دلاور: دلرفین.

له: دل + 1 + وهر (پاشگره) و دووباره به واتای

(خواه‌ن) دیت پیکهاتووه. وهک: پاشگری (دار) به‌لام

هر به‌که له شوینی خویدا به‌کاردیت. نه‌میش

پاشگریکی دیارو باوه، دووباره سه‌رنجی‌ثم نمونانه

بده: به‌هره‌وه‌ر، سه‌روه‌ر، جانه‌وه‌ر، به‌خته‌وه‌ر، په‌روه‌ر

هتد.

له «دلاور» دا سه‌رنجی‌دهنگی (ل) بده که سووکه

بو‌ئاسانی.

دلزار: ناوو‌ئاوه‌لناوه، به‌واتای «غهمگین، غه‌مبار،

به‌ئازار، پیکهاتووه له: (دل + ئازار) و بووه به (دلزار).

2 - دل باغچه، لانه‌ی‌دل، دل لانه.

که‌واته‌ثم (زار)ه «زار»ی ناوو‌پاشگر‌نیه، به‌لکو

که‌ره‌سه‌ی زمان ووشه‌یه

بو‌یه بو‌زمان‌گه‌یشتن

پیوسته له ووشه‌بگه‌ین

أ - ووشه‌ی «دل» - DIL

دل: ووشه‌و ناونکی دیارو‌ئاشکرایه بو‌ئوه‌ی زیاتر

تی‌بگه‌ین و بیناسین، بشزاین کورد چون و‌چهند

تی‌گه‌یشتووه، با به‌ناو‌زمانه‌که‌ماندا بگه‌رین و له

عاستی «دل» بوه‌ستین له هر نمونه‌و شوینه‌دا به‌م

چۆتە شېۋە يەۋە .

پروانە :

زار (ناو)

پاشگر باغچە

گولزار، لالەزاز

دەم

بىزار: بى دەم

بىزار: پەست

- دولبەر - (دلبەر)، ناوو ئاۋە ئناۋە، لە (دل بردن) ەۋە

ھاتوۋە

- دۇنيا: ناوو ئاۋە ئناۋە، دۇى (دوو دل) ە، دۇنياى

کردم .

- دۇشاد: ناوو ئاۋە ئناۋ، پىكھاتوۋە لە :

دل + شاد دل شاد: ئەمرۆ دلى شادە

دۇشاد: دۇشاد دل شاد نىە

دۇخواز: بۆ كە سىك يان شتىكە كە دەچىتە دلەۋە،

خۇشت دەۋىت، ھەزى پى كە يت، پىكھاتوۋە

لە :

دل + پەگى فرمانى خواستن (خواز) = ناوو

ئاۋە ئناۋى لىكدراۋ، دۇخواز، دۇخوازە .

- دلپن: دۇخواز .

- دلۇقان: دۇست، خۇشەۋىست، دۇدار، (دلۇوان)

(خاۋەن دل) . .

دلارام: دل + ئارام (ئارام) . . سەرۋت . . سەبر، ئارام

گرتن دان بەخۇدا گرتن . بوۋە بە دلارام: بۆ

كورتى و ئاسانى لەپال سووك كىردنەۋەى دەنگىر

(ل) ە كەش .

ھەرۋەك لە (دولبەر و دلاۋەر) دا .

دەكە ئە شىر: ناۋە بۆ جۆرە تىرىيەكى سىپى

دەنك دىرئى، بىك ئەستورى، سەربارىكە،

ناۋى بچوۋكى تىدايە .^(۱)

دلارا: بۆ شونىكى دلىگىرە كە دلى تىدا بىر تەۋە .

لەۋانەيە، (دل ئارا) بىت .

ھتد

دل - لە ئىدىۋم و زاراۋە دا

دلپاك: (دل پاك) (دلپاكى): ھىچى لە دلدا نىە، يان

ھىچى لە دلدا نامىنىت، ناوو ئاۋە ئناۋە:

دل + پاك دل پاك

دلپاك

مروف كە دلى پاك بو لى مەترسە .

دلپاك بەراستى دلى پاكە .

دل پىس: بە گومان، دۇى (دلپاك) ە .

دل پىسى: گومان كردن .

دل پىس كردن: گومان پەيدا كردن دەربارەى كە سىك،

دلى لى پىس كردوۋە: كە وتۆۋتە گومانەۋە لى .

دل نەرم: دلى زور نەرمە، زوو رازى دە بىت و ئاشت -

دە بىتەۋە . دۇى (دل رەقە) .

دل رەق: پروانە: سەرۋە: دل نەرم - دۇى يە كىن،

بە ئاسانى نەرم نابىت، دل قايمە: دلى

ناسوۋىت، بى رەھمە .

دل قايمە: ھاۋ مەبەستى (بە جەرگە) ە .

دل ناسك: (حساس) خاۋەون ھەستىكى ناسك، زوو

زۈر دە بىت زوو ھەست بە ھەر شتە ھەر قسەپە

دەكات .

دلگىر: دلگىر، بۆ دوو واتاى دۇ يەك بە كاردىن لە :

(دل گىران) ەۋە ھاتوۋە . پروانە :

دلگىر

زىر، غەمگىن، پەست

دلّم، يان سەردلّم گىراۋە

ئەم شونىنە خۇشە

دل گیره (دل ده کاتهوه)

دل تهنگه: دلگیر، پهست، غه مگین، دژی
دلخوش.

دل خوش: دلخوش، ناوو ئاوه لئاوونکی لیکدراوه
به واتای، شادو به که یف، دژی دل تهنگه دیت.
دل گران: دلگیر، عاجز، دل تهنگه. مروف که پهست
ده بیت ههست به قورسای یه که ده کات له سه
دلی و هه موو له شی داده گریت.

دل بهسته: (2) دلبنده، بو شتی که ئاره زوو بگریت،
بچیته دلوه ئه و که سه دلی پیوه بیت.

دل تهر: بو که سیکه حهز له که یف و سه فاو شتی جوان
بکات، (دلتهر - تهرپوش) یش ده گریته.

دلپر: دل پرپوون. له داخا، له قینا، له زور خواردن،
دل م پرپووه، زورم خواروو خوارده که سه
دلی گرتووم دلی پرپووه: قولهی گریانی دیت،
گریان گرتوویه تی.

دلی لئی لئی پرپووه: لئی که وتوو به قینا.
یان نیشانه ی رشانه و په و له وانه به برشیته وه.

دوو دل: دوو دله، دژی دلنیا به، به گومانه.
دل رفین: دلگیر، ده چیته دلوه، له (رفین و فرین)

یه کن و جیگورکی له دهنگه کاندایه. دلی بوی
هه ل تهر فی له خوشیاندان.

دل سارد: دل سارد دوو دل، دژی دل گهرم، دلی لئی
سارده، دلی سارد بۆته وه له و کاره، واتا: به دلی

نیه، لئی په شیمانیه.
دل ساردی: به رانه ر (به که س یان شت) ه.

دل گهرم: دژی (دل سارد) ه، پروانه سه ره وه.
هه ره وه، دل ساردی و دل گهرمی.

دل رهش: دل رهق و دل پیس، دژی دل نهرم و دل پاک.
دل روون: دل خوش، دل م روون بۆه گه شاپه وه.

دل گران: دلگیر، پهست.

دل فراوان: دل گه وره.

دل راگرتن: دل نه شکانندن، دل کردن. دلی رابگره:
دلی مه شکینه.

بی دلی نه کردن: دل راگرتن: پروانه سه ره وه.
دل بردن: دل بردن تیکچوونی دل به هوی
خوارده وه.

هه نگرینه که دلی بردن، گرو کزه کز له دلوه هاتن.
بی خواردن (نیشتیها کردن)

حه زلی کردن (خوش و بستن).
دل نه بردن: بی نه خواردن. پیم ناخوریت، واتا:

دل م نایبات، یان ئه و که سه تیره، یان (نیشتیهای
نیه).

دژی: (دل بردن).
دل مردوو: بو گه نج و ته من که میکه، که دلی به دنیا وه
نه بیت و حهز له شتی جوان و خوش نه کات.

دیاره زه مانه دلی ره نجانده وه.
دل ره نجاو: دل شکاو، دل ره نجان - دل شکان،
زور برپوون دل ره نجانندن. دل شکانندن،
زور کردن (تیپه رو تینه پهرن).

دله له رزی: دلی که وته له رزین. دلی که وتوته ترسه وه،
مه ترسی دای گرتووه، (دله کوتی) ی بی که وتوو له
ترسانا، دلی ده له رزی - زیاد له سنووری خوی
لیده دات، کوته کوت ده کات که نه نجامی
نه خوشیشه.

دل تیکه ل هاتن: دل به یه کاهاتن، بو که سیکه که ئه و
خوارده هی خواروو یه تی ناره حه تی ده کات و
ده یه ویت هه لی - به یینته وه و ناتوانیت، یان ئه گهر
چاوی به شیکسی پیس که وت یان بۆنی شتیکی
پسی کرد دهست ده کات به قرپ وقوپ و
دل تیکه له هاتن.

دل به به کاهاتن: بروانه دل تیکه ل هاتن.
دل خاوبوونهوه: سست بوون و تیکچوونی دل، نیوه له
هوش خوچوونیک.

سەردل کەوتن: دل پربوون به هوی زور خواردنهوه،
یان خواردنیک که پیت نه کهوئیت، مەبەست
نارەحەت بوونی دلە به هوی پربوونی،
(معدە)وه.

دل پیداجوون: چوونه دلەوه، حەزکردن له شتیک، یان
خوش وستی که سیک، هاومه بهستی (دل پیوه
بوون)ه.

دل پیوه بوون: بروانه سەرەوه: دل پیداجوون.
دل له خودامان: دل به خوشووتان، به زهیی
به خوداهاتنهوه، بو که سیکه که هەست به
جیاوازی و (مەغدوور) بوون بکات.

دل به خوشووتان: بروانه سەرەوه (دل له خودامان).
دل له خوچوون: بی هوش بوون، بی هوش کەوتن،
له هوش خوچوون، بوورانهوه، دل ساردبوونهوه.
دل ساردبوونهوه: بروانه دل له خوچوون -
ده شگوتریت: (له خوچوون).

بروانه (دل ساردی)ش.
دل تازاردان: دل رەنجاندن، دل شکاندن،
دل بریندارکردن، که سەرخستنه دلەوه، بهو
که سهش ده گوتریت:

دلزار (بروانه - دلزار - له سەرەتایی باسه که دا).
دل کرمن: دل پیس، بوغز له سک، قیناوی،
به دگومان.

دل کرموئ: دل کرمن - هەردووک به کن.
دلەراوکی: دل + راو + پاشگری (کی).⁽¹⁾

دوو دلێ کردن، دلنیانه بوون، دلێ له ته گەرو
نەگەر دایه. بیکات یان نا، (چاوله ده)یش.

دلە کزی⁽²⁾: یان، دلە کزه: جوړه دل تیکچوونیکه، یان

دل - به به کداهاتنه، به تاییه تی نهجامی زور
شیرینی خواردن، دل کزه کزی پی ده کهوئیت،
ده سووتیتهوه، گری لی ده بیتهوه. بروانه
(دل بردن).

دل کورکان: ⁽³⁾ دل لیدان بو شتیک، حەزو ئارەزوو
کردنی.

دل کرانهوه: دل خوش بوون. که دیم دل م کرایهوه،
که ده بیینم دل م پی ده کزیتهوه (فەرەح بوون).

دل سووتان: یان دل پی سووتان: به زهیی پیداهاتنهوه،
دل پی سووتان: دل م پی ده سووتیت.

دل سووتان - جگەر سووتان.

دل سووتاو: جگەر سووتاو، بو که سیکه
خوشه وستیکی یان مندالی بمریت. زیاتر بو (مندال)
به کار دیت.

دل شکاو: دل رەنجاو. کوست کهوتوو، به دلێ شکاوهوه
سەری نایهوه، یان حەرامه دلێ مەشکینه.

دل به جی هینان: به جی هینانی ئارەزووی که سیک، یان
ناشت کردنهوهی.

به جی هینانهوهی دل: رازی کرن و ناشت کردنهوهی پاش
زیزبوون و دل شکانی له بهر هەر هویه ک بیت،
ئەمەش هاومه بهستی نمونه کهی سەرەوه به، یان
هەر خویه تی و ته نیا ئالوگور کراوه له نیوان شوینی
ووشه کاندان. یان دل هینانه جی.

دل ئاورشین کردن: دل ئاودان، دل خوش بوون و
کرایهوه، خوشی کهوتنه دلەوه، دل گه شانهوه.

دل ئاودان: دل ئاورشین کردن. بروانه سەرەوه.

دل ئاوخوازدنهوه: (1) دلنیابوون، حەسانهوه وههست
کردن به ره حەتی نهجامی باوه پرکردن به شتیک
لی به گومان بوو، رزگار بوونی ئهوه که سه له دوو
دلێ.

(2) ئیسراحت کردن نهجامی هەق وه رگرتنیک

يان تۆلە وەرگرتن .

دل ئاوه دان : دل فراوان ، دل كراوه ، ورياو هوشيار .

دل خوشبوون : شادمان بوون . پروانه دل خوش .

دل خوش كردن : چاوگيكي ليكدراوو تپهري

(دل خوش بوون) ه يه كيكي يه كيكي كه بخاته

خوشيهوه ، دلي خوش بكات .

دل خوشي دانهوه : دلدانهوه ، بهسهره كيكد ا هاتن ،

لاواندهوهي .

دل وهستان : دل له كاركهوتن ، له ليدان كهوتن ، (مهركي

مجانفاه) يشي ⁽⁴⁾ يي ده لئى (السكتة القلبية) .

دل توقين : دلتم توقي كرد - تهقى ، شهقى برد ، له

خهفته تانا يان له رقانا ، يان له ترسانا ، پروانه :

دل توقين .

دل تهقين : ⁽⁵⁾ شوق بردن . پروانه : دل توقين و

دل توق كردن .

دل كهوتنه خوارهوه : داچله كين ، ترسان . نهنجامى

كاريك ، يان خه بهريكي ناخوش و له پر .

دلدانهوه : پروانه دل خوشي دانهوه .

دل سهندن : دلدانهوه ، دل خوشي دانهوه .

دل داكهوتن : دل داخوارپان ، داچله كين له

ترساندا پروانه :

دل كهوتنه خوارهوه .

دل داخورپان : پروانه سهروهوه : دل داكهوتن .

خورپه له دلوهوه : پروانه : دل داخورپان .

هاتن

دله خورپي : دل داخورپان .

دله ته يي : دله خورپي .

دل نهوايي كردن : دل نهوايي ، دلدانهوه ،

ناشت كردنهوه .

هتد

سهرنجي هم نمونانهش بده كه له شيوهي

رسته دايه

- دلي به هيچ ناكريتهوه : نهوهنده پهست و بيزاره .

- كهسهرى ⁽⁶⁾ خسته دلپهوه : دلي برينداركرد ،

دلي شكاند .

- داخ چووه دلمهوه : بو كه سينك له خهفته تاندا

ئاگر له دلي به رببنت جا بو بوشتيكي يان

كه سيكي خوشهويسته كه زياني يي گه بيشتييت

وهك ئاگر بنبنت به دلپهوه وايه .

- دل له دل مهده : بو كه سينك گومان له كه سينك بكات ،

يان پرواي يي گم بيتهوه ، كه هي نهوه نه بييت .

- قه د دلي پيرنابنت : چاوي تير نابنت ، زور هزي له

دنيايه ، به كه يف وزه وقه . نه مهش بو كه سينكه كه

به ته مهن بيت و وهك كه سيكي ته مهن بچووك و لاو

بجوولتهوه . به پينچه وانهي : دل مردوو .

- هيچي به دل نيه : ههرچي بو بكه يت ههر نارازيه و

(شوكرانهي خواناكات) .

- هيچي له دلانيه : نهوهنده دل ساف و فراوان و پاكه .

- قين له دل : به پينچه وانهي (هيچي له دلانيه) يه - بوغز

له زگه ، دل پيس و ره شه .

- دلي به بهريهوه نه ماوه : زوري دهر دو ميه شه ديوه

كيشاوه ، تير له وه زياتر له توانايا نه ماوه و بهرگه ي

خهفته تي تر ناگريت .

- وهك نه شتهر داي له دلتم : بو خه بهريك يان قسه يه كي

ناقولا و جهرگه پره .

- ده چينه دلوهوه : بييني خوشته دهويت ، ثاره زووي

ده كه يت ، بوشت و بو كه سه . به پينچه وانهي

ناچيته دلوهوه .

- دلي به دنياوهيه : هزي له دنيا - هيشتا تيري

نه خواردوه له دنيا ، چاوي له دنيايه ، هيشتا

- 1 - ئاخۆ بە چ شاخیکەوه گیرساوه دلی من؟!
- یاخۆ بە چ داخیکەوه سوتاووه دلی من؟!
- 2 - دل له دەردی وتەن شەوقی نەماوه .
- وەك كهوی ناوقەفەس عەشقی شکاوه . .

سەرچاوه کان :

- (1) - خال - فەرهنگی خال .
- (2) - خال - پەندی پیشیان . .
- (3) - عومەر دەشتەکی - پەندی کوردی .
- (4) - ئەوی دەیزانم و کۆم کردۆتەوه .

پەراویزەکان

- 1 - پاشگری (گی): له کوردیدا ئەم پاشگری له گەلیک شوین بەرچاو - دەکەوت بۆ نمونە بروانه .
- چاوپرکی: چاو + بر - (رەگی چاوک و فرمانی برین).

که جۆره سەیر کردنیکه، بچرپچره، چاونوقاندن و کردنەوی لەسەرەك .

سەرەتاتکی: ئەمیش دووباره بۆ جۆره سەیرکردنیکه بەسەر هینانە پیشەوهو خستنهوهی لەسەر یەك، بۆ نەبینین و هەست پێ نەکردنی .

گاگۆل کی: جۆره رویشتنیکه بۆ مندالی تازه پێ گرتوو، که خەریکه پێ دەکریت، دووباره رویشتنیکی ناتەواوه .

دلەراوکی: دوو دلی، بۆ دلێکه له ئەگەر و نەگەردا بیت (سەرنج بەدەن له هەموویاندا جۆله یەکی یان کارینکی بچرپچره .

یان سەیرکردنیکه بەم جۆره) . .

گەنجە، چاوی له دنیاوو، دلی بەدنیاووه بوو .
پیش وەخت کۆچی کردو دنیای فانیسی
بەجی هیشت، جوانه مەرگه بوو، رەنجەرۆبوو .
- بەدل شکاوی سەری نایهوه واتا: بە عەزەرتهوه مرد،
خوشی نەدی له دنیاو له ژیانی .

- بەهیچ شتیك دلی ئاو ناخواتهوه: قەد دلی پاك
نابیتەوه .

قین له دلە، بوغز له زگه .

هتد

دل له هەندیک (پەند)دا

- دل ئاوینە دله .

- دل وەك شووشه وایه که شکا دەشکی (ناچیتەوه جنی
خوی) .

- سەركزی دل وریایه - پەندو ئیدیومه .

- دلی من سولتانه، کەتە مالی وانه، چەند رەشەو

چەند جوانه .⁽³⁰⁾

بروانه ئەم نمونانەش که به دوو جۆر
لیک دەدرینەوه، بەپێ کەس و شوینی بەکارهینانی:
- دلی دل نیه ئەوەندە ناسکەو زوو زویر
دەبیت .

ئەوەندە رەقە بەهیچ نەرم نابیت .

- با به دلی نەبیت: بزانه چی تات پێ دەکات .

بزانه چیتان پێ دەکات .

با به دلی بیت: بزانه چۆن دەیکات .

بزانه چی دەکات .

دوا شت (دل) لەم چەند دێره شیعرەدا:

هه‌له‌په‌ركی: هه‌ل + په‌ر (په‌گی چاوه‌گه و فرمانی - په‌رین - هه‌له‌په‌رین + كی).
 هه‌ماموکی، چاوه‌شارکی: دوویاری مندالانن.
 هتد..

2 - سه‌رنجی ووشه‌ی (دل) بده‌ن له‌گه‌لیك
 نمونه‌دا، له‌جیگه‌ی (معدة) به‌كارهاتوو. هه‌روه‌ك له
 عه‌ره‌بیدا (نفس) به‌كاردیت دلم تیکه‌ل دیت - نفسی
 تلعب) هتد.. بو سه‌رنج.

3 - كورك‌ان - دل‌ه‌كورك‌ان - كوركه‌كورك - ناوی
 ده‌نگه‌و بو جوژه‌گریانیکی نزمه‌وه‌ك نووکه‌نووك وایه،
 ده‌لین: هه‌ر كوركه‌كوركیتی، هه‌رده‌كوركیتی:
 به‌تایه‌تی بو مندالی بیانووگر به‌كاردیت تا داواو
 ئاره‌زووی به‌یترینه‌دی، چونکه‌نایرینه‌وه‌تابیزارت
 ده‌كات..

4 - مه‌رگی مجافاة (مجاناة - له - جفاء - وه
 نه‌هاتوو، به‌لكو - مفاجاة - وه‌هاتوو - واتا - له‌په‌ر -
 مردنی له‌په‌رو له‌ناكاو.

5 - ته‌قین و توقین - هه‌لتوقین - ئاوسان و
 کیف‌کردنه، که له‌نه‌جامدا ده‌ته‌قیت ته‌وشقه. واتا -
 هه‌لتوقی و ته‌قی.

بو دوومه‌ل، برینیک ئاو دزی کردیت، یا کیسه‌یه‌ك
 زیاد له‌توانا فووی تی‌بکرت یا پ‌بکرت.

6 - که‌سه‌ری خسته‌دلیه‌وه - (که‌سه‌ر) له‌(کسی)
 عه‌ره‌بیه‌وه هاتوو.

7 - به‌عه‌ززه‌وه‌سه‌ری‌نایه‌وه - (عه‌ززه‌ت) له
 (حسرة) عه‌ره‌بیه‌وه چوته‌کوردیه‌وه.

1 - له‌کوردیدا به‌م جوژه‌ش له‌عه‌ره‌بیدا ووشه‌ی
 (زمان) «اللسان» وه‌ك زاراوه‌به‌كاردیت بو‌گفتوگوو
 قسه‌کردن، بو‌له‌یه‌ك گه‌یشتن. که‌واته «زمان
 رووداویتی کومه‌لایه‌تیه» و که‌ده‌لین زمانی کوردی واتا
 زمانی کومه‌لی کورد، هه‌روه‌ها «زمان گرتگترین
 نیشانه‌ی نه‌ته‌وه‌یه» به‌م جوژه‌ش «لسان العرب» = «لغة
 العرب» زمانی قسه‌کردن و خویندن و نووسین.

2 - زمان: ناوه‌بو‌ئه‌و پارچه‌گوشته‌دیوارو
 ئاشکرایه‌ی که‌وا له‌ده‌مدا، که‌به‌کاردیت بو
 قسه‌کردن و خواردن و چه‌شتن و بو‌ئه‌م دیوو‌ئه‌و
 دیوکردن به‌پارووش.

زاراوه‌ی «زمان» له‌ناوه‌که‌وه‌وه‌رگیراوه‌چونکه‌به
 هویه‌وه‌هه‌ست و نه‌بیت و بیروباوه‌په‌وه‌رچی هه‌یه
 ده‌رده‌بیریت، هه‌ر له‌به‌ر ته‌مه‌ش بووه‌به‌ناوو زاراوه‌بو
 ته‌وروواوه‌له‌کوردی و عه‌ره‌بیدا که‌پنی‌ده‌لین «من
 باب اطلاق الجزء علی الكل» «ناوانی گشت به‌ناوی
 به‌ش» «ناسی ناوی به‌شیک له‌گشت» به‌هوی‌ته‌و
 په‌یوه‌ندیه‌ی هه‌یه‌له‌نیوانیانداو ده‌یان به‌ستیت -
 پیکه‌وه..

زمان - زبان - زوان: به‌هه‌رسی شیوه‌که‌ی
 به‌کارهاتوو له‌کوردیداو به‌کاردیت به‌پنی‌زاراوه‌و
 ناوجه. له‌فارسیدا (زبان) ه‌دوورنیه‌کاری ته‌و زمانه
 بیت.

(زمان): له‌ووشه‌ی داریزراوو لیکدراودا

1 - زمانه‌وان = زمان + ه + پاشگری (وان)⁽¹⁾ =
 ووشه‌ی داریزراو. به‌واتای خاوه‌ن زمان = سه‌ره‌زمان
 = شاره‌زا = په‌پور «عالم لغوی - متخصص» - Linguist

ب - ووشه‌ی (زمان) (zman)

زمان

زاراوه لغة Language

زمانه‌وانی: علم اللغة «Linguistic»

2 - زانای زمان: زمانه‌وان = هاومه‌به‌ست.

3 - زانستی زمان: بروانه «زمانه‌وانی» له‌سه‌روه.

4 - زمانناس «زمان + ناس» (ناس: ره‌گی چاوگ و فرمانی تپه‌ری - ناسین - ه) = ناوو‌ئاوه‌لناویکی لیکدراوه. بو‌که‌سیکه زمان بناسیت، له زمانی خه‌لک دگات، شاره‌زای زمانیه‌انه، یان شاره‌زای زمانه‌وانی ناگاداری ده‌ستورو زانسته‌که‌یه‌تی.

5 - ده‌ستوری زمان = ری‌زمان.

6 - ری‌زمان - بروانه «ده‌ستوری زمان».

7 - زمانزان (زمان + زان - ره‌گی چاوگ و فرمانی تپه‌ری زانین) = زمانزان زمانه‌وان - لغوی (زاراوه)

چهند زمانیک ده‌زانیت - ئاوه‌لناوی لیکدراو زمانناس.

له چهند زمانیک ده‌گات.

8 - زمانه -

زووانه = «سه‌ری داریکی له‌له‌کراوی دادراوه بو‌ئوه‌وی زبانه

بکریت به کونی داریکی تردا، هه‌روه‌ها ئاسنیکی باریکه له ئاوزوونه‌دا ده‌چی به کونی قایشا، بلیسه‌ی ئاگره‌یشه.

9 - زمانه بچکوله: پارچه گوشتیکی باریکه له قورگدا. له زمان ده‌چیت (لسان المزام).

10 - زمانمه‌لیچک: «تووی دره‌ختی بناو».

11 - زمان گرتن: (1) بو‌مندالیک که دپته زمان، په‌که‌م جار ده‌ست ده‌کات به قسه‌کردن، زمانی ده‌کریته‌وه.

(2) - قسه‌کردن به‌بی شهرم، زمانی گرتوه = بی‌بیرکردنه‌وه و بی‌په‌روا قسه‌ده‌کات، زمانی دریزبووه.

هتد

زمان له هه‌ندیک ئیدیوم و زاراوه‌دا:

1 - زمان پاک: زمانی پاکه، قسه جوان وریک وریک، قسه‌ی ناره‌واو ناشیرین ناکات، ناوه‌که‌س نابات به‌خرایی، زمانی خو‌ی گرتوه.

زمان پاک: زمانپاکی به‌رزوی خاوه‌نه‌که‌ی ده‌ده‌خات.

2 - زمان پیس: دژی زمان پاکه - بو‌که‌سیک به‌کاردیت که جوین فروش و قسه ناقولایه، له قسه‌ی ناشیرین به‌ولاهه هیچی تری له‌ده‌م نایته‌ده‌ری.

زمان پیسی - دژی - زمان پاکی - په.

3 - زمان لووس: ده‌زانیت چوون قسه بکات و کاری خو‌ی بباته‌سه‌ر، به‌زمان گالته به خه‌لک ده‌کات، زمان خو‌شه.

4 - زمان خوش = زمان لووسی: به‌زمانی خوش مار له کون دپته‌ده‌روه».

5 - زمان شیرین: بروانه زمان خوش. له‌گه‌ل منداله‌که به زمانی خوش و شیرین بجوولیره‌وه.

6 - زمان تال: دژی (زمان شیرین)».

7 - زمان دریز: زمانی دریزه: بو‌که‌سیکه له سنووری خو‌ی بچپته‌ده‌روه، شهرم و گه‌وره‌یی لیک نه‌داته‌وه، زور بلیه‌و زور له‌سه‌ر قسه ده‌روات، هاره له زماندا، زمانیکی پیوه‌یه هه‌ر نه‌بیته‌وه. زمان دریزی.

8 - زمان کورت: دژی: زمان دریزه. بو‌که‌سیکه که له‌به‌ر هه‌ر هویه‌ک بیت نه‌توانیت له‌سه‌ر قسه بروات، ده‌م کوت - بکریت.

9 - زمان شر = ده‌م شر = زور بلی = ده‌م دپاو.

ئه‌وه‌ی زوریش بلیت: چاکیش ده‌لیت و خراییش.

1 - زمان به‌د = زمان شر، زمانه‌دی.

11 - زمان دپ: زمانی دپه = ده‌م هاره، زمانی شره،

توندوتیژ له زماندا، زمانی ئەوەنده تیزودرە ئەلئی نهشتهره.

12 - زمان بهرباد: زمان بهد، زمان شر.

13 - زمان گیرانه = زمان شکان، لال بوون، دژی زمان گرتن.

14 - زمان شکان: زمان گیران پروانه سهروهه، زمانی شکاوه: له قسهکهوتن: بههوی نهخوشییهوه یان ترس، که کوشندهو قورس بیت.

15 - زمان گهستن: پهشیمانی گرتن، پهشیمان بوونهوه، خهفت خواردن بو شتیك که لهدهست چووینت.

16 - زمانباز: دروژن، تهلهکهباز. (زوانباز).

17 - زمان بهست: دهم بهست (زوانبهس).

18 - زمان بهسته: گیاندارى بى زمان، بهسزمان.

19 - بهسزمان: خووی (بهسته زمان) سهرنجی رووالهتی بده). زمانی له دهمدا نیه. دژی زماندارو زمان دریژه.

20 - زماندار: دژی (بهسزمان) هو هاومهبهستی:

دهم ههراشه.

21 - زمان کیشان: بوکهسیکی زور تینوو یان ماندوو و تینوو. دهلین: وهخته زمانم بشکیت له تینواندا.

22 - زمان شکان: پروانه زمان کیشان و (زمان شکان) له سهروهه بو بهراوردی کردن، زمان شکان له قسهکهوتن له عهزرتانا بهلام زمان کیشان بهتاییهتی مندال زمانی دهردینیت، پیشانی دهداث واته داواى ئاو دهکات، گورهش لهم حالتهدا وای بهسهردیت.

23 - زمان بهرلهلا: دهم شر، زمان دریژه، زمانی زور بهرلهلایه، چهنهبازه، ههرجی بهزمانیدا بیت دهلیت بى بیرکردنهوهو بى شرم.

24 - زمان برپاو: زمانی برپاو، بوکهسیکه (نق لهخوی بیریت) لهبهر هه هویك بیت.

هاومهبهستی: دهم کوت - بووه، زمانی نیه، ههروهك زمانی برراییت وایه له بى دهنگیدا. دژی زمان دریژه زمان بهرلهلایه.

25 - زمانی بو نهخولقاوه: بى زمانه، پروانه (زمان برپاو).

26 - دوو زمانه: دوو رووه، وهك وایه بهروو پشتی بو نیه، جیی برپاو متمانه نیه.

روو به روو دهم چهور

پاشه مله دهم تهور

27 - زمانی ئەلئی نهشتهره: زمان شره، زمان دره زمان تیژه.

28 - زمانی له دهمدا نیه: پروانه، زمانی بو نهخولقاوه.

29 - زمانی لهتهك سهریا بازی دهکات: چهنهبازه، زور بلئییه، نازانیت بى دهنگ بیت.

30 - زمان دریژی دهست کورته: بى دهسهلانه، هه قسهی پینهو بهس، هیچی لهدهست ناییت.

31 - زمانی زمان نیه: زور هارو هاجه، کهس دهرهقهتی - ناییت.

32 - زمانم بوو به پهلاس - له ماندوو بوونداو دهم هیلاك بوون.

33 - به زمانی شیر ئەکا به ریوی: (شیر ئەکاته ریوی) زمانبازه، زمانی خوش و شیرینه.

زمان: له ههندیك پهندو قسهی نهستهقدا:

1 - زمان بهلای سهره.

یان، زمانو به له گیانو.

2 - زمان بوهستیت سه رهحهته؟

یان: ئەگه زمان بیهلیت سه رهحهته.

3 - سهر ووتی به زمانی.

ههتاكو توم جیرانی رهحهتیم نابى له گیانی

یان رهحهتیم نین له گیانی.

(سەگى ھار = زمان) كە دېيىت نەك نەرم و قسە خوش
 زمان لە ھەندىك دووعادا
 1 - زمانت بېرن.
 2 - زمانت بەبېرن چېت.
 3 - دەك لال بېت، زمانى شكىت.
 گشييان بۆكەسنىك بەكارديت كە ھەلەو ھەلەشى
 بكات و ئەوھى نابىت بىلىت و بىدراىنيت بلاوى
 دەكاتەو، كەواتە دووعايە لەو كەسە نەك بۆى.

سەرچاوەو پەراويزەكان:

پەراويزەكان

پاشگىرى (وان) پاشگىرىكى (ناوى) كوردى ديارو
 باوہ بەواتاى (خاوەن) دىت، بۆ ناو و ئاوەلناو بەكارديت
 ۋەك:

مەلەوان، پالەوان، ئاشەوان، كاروان، گاوان
 ھتد...

2 - زبانه - زبانه - چۆتە عەرەبىيەو بۆ ھەمان مەبەست
 بە گشتى.

سەرچاوەكان:

1 - ژ (8) و (10) خال - فەرھەنگى خال.
 2 - پەندى پېشىنان لە شىعەرى كوردیدا. كرىم
 شازەزا.
 2 - زبۆر شاعىر.
 3 - پىرەمىرد.

4 - ئەوھى خۆم بە درىزى كات و توانا كۆم كوردونەتەو
 لە قسەى ئەم و ئەو، لىرەو لەوئى كە تىكرا زمانى
 كوردى دەگىریتەو، كە خۆى بۆ خۆى گەورەترىن
 فەرھەنگى زمانە.

4 - زمان سەرت نەبېرم ئەبېرى سەرم
 5 - بە زمانى خوش مار دىچىتە كۆنى.
 يان: زمانى خوش مار دىتە كۆنى.
 6 - بە زمانى خوش مار لە كۆن دىتە دەرەو
 بەپىچەوانەى ژمارە (5 - پىنج) بەلام ھەر دوولا لەسەر
 (زمان خوشى) وەستاو.
 7 - ئەگەر زال نەبى بەستەزمان ئەبى.
 8 - ژىر بەندە زبانا، ژىر دىزە ئاگر واتا:
 زمانى مروف ۋەك ئاگرى ژىر دىزە وايە.
 9 - سەگى زمانى بگاٹە بىرنى خۆى چاك ئەبىتەو.
 10 - زمان بېرە سەر فەحسىايە.
 12 - بووكى زمان نەبوو، خەسووى ئيمان نەبوو.
 13 - زمانى شىرىن لە بە ھەشتى ھاتىيە.
 14 - زمان پارىزگارە، ئەگەر پاراست دەتپاريزى.
 15 - زمانى سۆر درۆى ناك.
 16 - نانت جۆبىن بى و خولقت گەنمىن بى: واتە
 زمانت خوش بىت.

زمان لە ھەندىك ھۆنراوہدا:

زبۆر دەلىت:
 ۋاى ووت كە كەوتە ئەو موسىيەتە.
 «زمان بوەستى سەر بە رەحەتە».
 پىرەمىرد دەلىت:
 دەردى جوانىيە پىوہندى پىگول
 «بەلاى زمانە قەفەسى بولبول».

زمان لە مەتەلدا:

ئەم لا دىوار ئەو لا دىوار تىايەتى سەگىكى ھار